

SZAKIRODALOM.

Dr. Fináczy Ernő. *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Első kötet. 1740—1773. Kiadja a Magyar Tud. Akademia. Budapest, 1899. 8-rét. VIII + 449 l.*

A kulturális élet legtöbb ágában a könyv elsőrangú szerepet játszik s különösen a közoktatásügy el sem képzelhető könyvek nélkül. Természetes, hogy abban a nem rég megjelent közoktatás történeti monografiában is, mely Mária Terézia korának magyarországi iskola- és nevelésügyi állapotait minden körülményre kiterjeszkedően s minden tömörsége mellett is széles keretben ismerteti, igen sok oly adat található, mely egy s más tekintetben bibliografiai szempontból is érdekességre számíthat. Azonban ilyen adatok előfordulása még nem elég jogczim arra, hogy valamely művel e helyen foglalkozzunk; rendkívül tág kör nyílna meg ily módon előttünk. Fináczy Ernő könyve fölött nekünk azért nem lehet elsiklanunk, mert habár lényegében és természeténél fogva nem bibliografiai mű. van egy részlete, mely a magyarországi könyvtörténet körébe vágó tanulmányok között egyike a legkitünőbbeknek. Szerzőnek finom történetírói érzéke sugta meg, hogy mindannak megértéséhez, ami a nagy királynő korának iskolaügyét oly érdekessé teszi, igen nagy fontosságú egy pár, a hazai könyvforgalmat, s a könyvek használatát illető kérdésnek alapos tisztázása. S így műve belső koncepcziója mintegy követelte a könyvrevizióról szóló fejezetet, mely a maga egészében is kiválóan sikerült könyvnek egyik legérdekesebb és legfinomabb elemzéssel készült részlete.

Az elemzésnek ez a finomsága különben elengedhetetlen kellék a magyar könyvrevizió kezdetének rajzolásánál. A pedagógiai, vallási, politikai s egyéb szempontok meglehetősen összehonyolódnak ebben a kérdésben s csak tisztán disztingváló szem láthatja meg a dolog igaz képét s csak ilyen módon lehet igazságos ítéletekre számítani. Fináczy az objektivitás előkelő magas-

latáról jelöli meg az egyes tényezők jelentőségét és szerepét, a magyarországi cenzúra történetének rövid rajzolása után mindenképp előtt néhány szerencsés vonással hű képet nyújtva a terézianus korszak híres kulturai ügyvivőjéről Van Swietenről, akinek többek közt a könyvrevízió és a cenzúra ügyét is szabályozni kellett. Érdekesen fejt ki viszonyát a jezsuitákhoz, a kik Pozsonyban a Magyarországra hozott külföldi könyvek revíziójával voltak megbízva, s merev dogmatikus felfogásuk szigorúságával folytonos panaszkodásra adtak okot, s a magyar helytartótanácsához, a mely minden áron meg akart szabadulni attól a feladattól, hogy a pozsonyi revíziót felülvizsgálja, s több ízben kérte ennek a bécsi cenzúrára való ruházását. Van Swieten a királynéhez intézett előterjesztésében ugyan nem ajánlotta a kérés teljesítését, nyíltan kifejtve, hogy ez a jezsuiták hajthatatlan felfogása miatt igen sok nehézséget idézne elő a munkával különben is túlterhelt bécsi cenzúra működésében, azonban a kancellária könyörgéseire a kérés még is teljesítettett. Fináczy hangjából kiérzik bizonyos elszomorodás, midőn hozzá teszi, hogy »a magyar kancellária e fontos ügyben, mely a legmagasabb szellemi érdekeket érintette, a közvetítő expeditura színvonalára süllyedt alá.« A könyvrevízió kérdése itt a nemzeti történet magasabb szempontjaiból is nevezetesen jelentőségre tesz szert, s Fináczy a mily éles szemekkel meglátta ezt, épen oly világosan ki is fejtette. Egyébként e korszak tárgyalásánál a történetírói objektivitásnak több ily nem egészen kellemes teendője akad.

A tanulmány második része a revízórok működésének lényegét, a bírálati szempontokat stb. ismerteti, eredeti forrásokból merített igen tanulságos példákon mutatva meg, hogy miként szűkül jobban és jobban az a kör, amelybe a pozsonyi revízió a szellemi életet bele akarta kényszeríteni. Őszinte de egyoldalú felfogás szívos kitartása ez, a melynek veszedelmes hatásait azonban filozófiai és vallási kérdésekben nagyban enyhítette a királynő és Van Swieten toleráns szelleme. A nemzeti és politika eszmék megnyilatkozásainak nem kellett sokat szenvedniök a gondolatnak emez elnyomatási korszakában, mert ilyen megnyilatkozások szabadabb formában mondhatni alig fordultak elő. »Arról, hogy valaki a nemzeti gondolatért felmelegedett volna vagy a nemzeti szabadság érdekében a kormányzattal ellentétes álláspontra helyezkedett volna, már régen nincsen szó. Jellemzi a helyzetet a cenzúra szempontjából az a tény, hogy a hivatalos iratokban alig akadunk egy-két esetre, melyek a bírálóknak alkalmat adtak volna az államellenes tanok jogcímén valamelyik munka eltűntetését javasolni... Régi kiveszett a lelkekből a rugékonyság, mely eszményi szempontból reagálni képes a nemzeti sérelmek ellen.« Hogy mennyire ment mégis a kormánykörök gyanako-

dása, Fináczy fölemlíti a Molnár Gergely 1772-ben Debreczenben megjelent grammatikájának szomorúan komikus esetét, amelynek 3432 példányát azért kobozták el, mert a chriát illusztráló példa Rákóczy Györgyöt *az oroszlánhoz hasonlítja*. A nagybecsű tanulmány mellékleteként a függelék közli Van Swieten említett előterjesztését a magyarországi könyvrevízió ügyében: »Note sur la proposition de la chancellerie Hongroise par rapport à la censure des livres.«

(c.)

A könyv. *Irodalmi, bibliografiai és könyvipari hetilap. Szerkeszti Sebestyén Ede. Budapest, VIII. Ullői-ut 18. sz. Előfizetési ár egész évre 6 frt. 1. szám 1899. szeptember 23.*

Az új hetilap programjából kiemeljük a következőket: »Ebben a lapban egyesíteni akarunk mindenkit, valakinek a könyv megteremtésében része vagy. Írók és kiadók, illusztrálók, könyvkereskedők és könyviparosok: mind megtalálják benne ami érdekli őket és mind érdekeik megvédőjének tarthatják a lapot. Főbb céljainak egyike az lesz, hogy mozgalmat szervezzon az országban aziránt, hogy Magyarország is belépjen az írói jogokat védő nemzetközi szövetségbe Szükségessé teszi a lapot és gyarapítja föladatait az a gyakori érintkezés is, amelyben az írók, illusztrálók, kiadók, könyvkereskedők és a művészi színvonal elérésére törekvő könyvkötők állanak. Kell, hogy ezeknek egy közös lapjuk legyen, ahol tájékozódhatnak a többieknek őket illető dolgairól, ahol úgyszólván minden héten találkozhatnak, beszélhetnek és tanácskozhatnak.«

Ha sikerül e programot megvalósítani s a megjelölt kör tényezői között az állandó érintkezést megteremtteni, a vállalat határozottan hiányt fog pótolni. Az előttünk fekvő számok révén azonban igen nehéz jóslatot mondani. Neves írók dolgozatai mellett reklámczikkek s más értéktelen közlemények találhatók; irodalmi kritikájának alapelvei nem domborodnak ki eléggé; repertoriumai nagyon sok kívánni valót hagynak maguk után; a könyvipar szempontjából pedig a lap már szegényes kiállítása miatt sem számíthat nagy tekintélyre. Meglehet, hogy a kezdet nehézségein túlesve mindezek a fogyatékok meg fognak szűnni. S tekintve a magyar könyvpiacz mindig fokozódó élénkségét, kívánatos is volna, hogy biztos alapokon nyugvó s úgy tartalmában mint külső megjelenésében egyaránt megfelelő és stilszerű időszaki közlöny szolgálja a folyton újabb és újabb irányokban szétágazó és egymással különböző pontokon ismét érintkező érdekeket.

(—ó.)